
***Gramática da Língua Portuguesa* [Livraria Almedina, Coimbra, 2001], de Mário Vilela e Ingedore Villaça Koch.**

Acaba de saír do prelo unha nova edición da gramática portuguesa do profesor Mário Vilela, á que agora se lle acrecenta a colaboración da profesora brasileira Ingedore Villaça Koch, da Universidade de Campinas. A *Gramática da Língua Portuguesa: Gramática da Palavra, Gramática da Frase e Gramática de Texto* do Catedrático de Lingüística da Universidade do Porto vira a súa primeira edición no ano 1995 sob o mesmo selo editorial da Livraria Almedina de Coimbra e na súa “Apresentação” o citado profesor xustificaba a inserción da ‘Gramática de Texto’ como resposta á importancia que ese dominio da Lingüística estaba a merecer na altura, acrescentando que “os nossos colegas do Brasil têm acompanhado esse movimento e aplicado à descrição do Português muitos dos seus princípios”. Talvez nestas palabras se puidese entrever xa a vontade do profesor Vilela por procurar a colaboración brasileira neste campo da gramática, colaboración que, como se di nas “Palavras prévias” da obra que estamos a comentar, se decidiu neste caso entre os dous profesores na primavera de 2000 após o seu primeiro encontro tres anos antes, pois finalmente “não é difícil a colaboração Portugal-Brasil, sobretudo numa zona que nos é comum: a língua”.

Mais tamén nós os galegos compartillamos con portugueses e brasileiros ese ámbito de encontro que é a lingua común que nos une e que historicamente xurdiu como romance galego falado na Gallaecia, onde se incluía a Galiza actual e o norte de Portugal. Non podemos, pois, os galegos sermos alleos ao discorrer desa lingua que nós fomos quen de criarmos e que hoxe se ten convertido, principalmente mercé a Portugal e ao Brasil, nunha das linguas máis faladas no mundo. É por iso que a aparición desta gramática non debe pasar desapercibida para nós, senón que a debemos ver como un contributo importante para o coñecimento e estudo das características estruturais que definen o noso propio sistema lingüístico, en que conviven a norma galega, a portuguesa e a brasileira. Porque tamén convén indicarmos que esta gramática é unha edición destinada ao público brasileiro e, portanto, adaptada graficamente a esa norma, feito que por suposto non debe diminuír o interese ou a importancia que para nós sempre ten de posuír calquer traballo dirixido ao estudo do noso sistema lingüístico, aínda que tamén debemos lamentar que non sempre exista a reciprocidade necesaria. Mais na vía dunha maior interrelación e intercambio frutífero debemos aprofundar todos e todos temos responsabilidades no descoñecimento do que nun lado e noutro en materia de lingua se vén facendo.

Neste sentido sabemos ben do afecto e do interese con que o profesor Mário Vilela está a seguir o desenvolvemento dos traballos de lingüística galega. E resulta tamén clara a influencia que neles tiveron e están a ter os propios traballos deste profesor, de que pode ser un exemplo a difusión que no ámbito universitario galego atinxiu a súa obra *Estruturas Léxicas do Português*, entre outras, para alén da gramática de 1995 a que antes nos referimos e que tivo unha segunda edición, acrecentada, en 1999. Nela integrouse outra obra importante deste autor, a *Gramática de Valências. Teoria e Aplicação*, publicada en 1992.

A obra de que a seguir debemos falar vén sendo, pois, como unha nova edición para o Brasil daquela, agora co título completo de *Gramática da Língua Portuguesa: Gramática da Palavra. Gramática da Frase. Gramática do Texto/Discurso*, e co acréscimo da participación relevante da antecitada profesora brasileira. Conforma esta obra un consistente volume de 565 pp. en que se recollen as tres partes anunciadas no título, para alén dun amplo capítulo inicial en que se fundamenta a noción de 'gramática': a primeira parte -gramática da palabra- trata das palabras tanto do punto de vista formal como do contido, así como da súa clasificación; a segunda parte -gramática da frase- trata das estruturas fráscas e proposicionais como construcións abstractas e modelos de aplicación en instancias enunciativas; e, por último, a terceira parte -gramática do texto/discurso- ocúpase das manifestacións lingüísticas producidas polos falantes en situacións concretas, isto é, da concretización da lingua en actos comunicativos determinados.

Canto ao capítulo introdutorio relativo á noción de gramática, comézase por asinalar os dous planos que compoñen o signo lingüístico -contido ou plano semántico e forma ou plano fonolóxico- para a seguir nos situar nos diferentes planos da lingua: morfemático, lexical, sintáctico, textual e discursivo. Para a análise destes planos acoden os autores á noción de 'construción' utilizada pola Escola de Praga, que postula que as unidades do plano inferior teñen por función 'construír' as unidades do plano superior, compostas á súa vez por unidades daquel. No plano sintáctico é de resaltar o duplo carácter da frase como elemento do sistema da lingua e como elemento do discurso, a destacar tamén que as "unidades do léxico fornecem configurações fráscas precisas por forza da sua *valência*" (p. 27). No plano textual incídese en que, se ben o texto se compón de frases, tamén se compón de macroestruturas e superestruturas, tirándose en conclusión que "os vários elementos do sistema da língua não podem ser considerados isoladamente, mas de modo integrado" (p. 32).

Non podemos deixar de subliñar, a respecto da relación coseriana entre sistema, norma e uso, algunha suxestiva observación, especialmente oportuna no ámbito da lingüística galega, que se fai canto á existencia de varias subnormas dentro da norma, como por exemplo a norma literaria, "onde o desvio pode ser normal", e canto á relativización do valor da norma, pois moitas veces "a a-gramaticalidade

ou in-aceitabilidade de enunciados resultam do fato de não encontrarmos situações adequadas para os ‘gramaticalizar’ ou ‘tornar aceitáveis’” (pp. 32-33).

Aínda dentro deste capítulo inicial, análísase a relación entre léxico e gramática, temática que xa deu título a un libro de Mário Vilela (*Léxico e Gramática*, 1995), na procura do modo como os feitos gramaticais e lexicais se integran nunha construción sintáctica: estúdanse as relacións semántico-lexicais e semántico-gramaticais, así como o significado e valencia dos autosemánticos (substantivos, adxectivos e verbos), entendendo por *valencia* a capacidade de as palabras estableceren determinadas relacións con outras palabras a partir do seu significado léxico. Caracterízanse os campos semántico-funcionais, os campos lexicais e gramático-lexicais, así como os procesos lingüísticos de identificación e análise (permutación, substitución, eliminación, acréscimo e transformación pasiva). Todas elas, como se ve, cuestións relevantes para unha sólida fundamentación da noción de gramática como a que aquí se realiza.

Mantense, pois, nesta obra un concepto amplo de gramática, que sen obviar a morfoloxía e a sintaxe como “núcleo duro” da mesma de acordo coa perspectiva tradicional, amplía considerabelmente os seus horizontes aos ámbitos semántico ou textual/discursivo, principalmente. Canto á gramática da palabra, esta insérese basicamente dentro da morfoloxía, que ten como obxecto “o estudo das categorías gramaticais, a súa división e respectivas propiedades gramaticais e o estudo das categorías gramaticais como paradigmas (estudo do sistema de formas das categorías flexionais)” (p. 55). A partir da importancia e da complexidade da palabra como unha das unidades básicas da lingua, así como da dificultade de distinción entre criterios semánticos, morfolóxicos e sintáticos á hora de fixar os criterios de clasificación das categorías gramaticais, dando por “lingüística e cientificamente correto” o uso deses diferentes criterios, establécense e estúdanse as categorías de verbo, substantivo e artigo, pronomes, adxectivos, numerais, adverbios, preposicións, conxuncións, partículas e partículas modais, marcadores de coherencia/cohesión discursiva, interxeicións e outros marcadores da expresividade. En cada un dos apartados aténdese tanto á caracterización xeral da categoría como a criterios clasificatorios e á fixación de paradigmas, acollendo todos aqueles aspectos máis relevantes do punto de vista teórico e de praxe idiomática.

Se a gramática da palabra centraba fundamentalmente a súa atención no plano morfolóxico, aínda que non só, a gramática da frase atende basicamente o plano sintáctico, sen incluír a morfoloxía dentro da sintaxe e sen considerar tampouco a frase como “obxeto exclusivo e único” da mesma. Para os autores desta gramática a sintaxe ocúpase “da construción do discurso linearizado como ele surge no proceso de comunicación, comprendendo a frase -a unidade básica do proceso-, o grupo de palabras e os respectivos medios formais que servem para construír a

frase e o grupo de palabras” (pp. 286-7), entendendo por frase o que na tradición gramatical galega vimos preferentemente denominando cláusula. Para alén do establecemento do obxecto da sintaxe, trátase das relacións sintácticas e dos meios de expresión desas relacións, da caracterización, contido e tipoloxización da frase, dos grupos de palabras e dos elementos fráscicos, con atención por extenso á tipoloxía dos actantes, das frases compostas e frases conxuntamente referentes -coordenación e subordinación- e, por último, da colocación das palabras e dos elementos fráscicos.

Se por norma xeral unha gramática tradicional poría o seu punto final ao dar por finalizado o tratamento das cláusulas ou oracións (das frases na terminoloxía dos autores), esta obra aínda vai dedicar un amplo capítulo final -arredor das 150 pp.- á gramática do texto/discurso, que cada vez está a gañar máis relevancia dentro dos estudos lingüísticos, pois é no texto ou discurso onde as diferentes unidades sintáctico-gramaticais alcanzan a súa plena realización. Se tanto a lingüística estrutural como a xenerativa se teñen dedicado ao estudo da lingua en abstracto, sen teren en conta o contexto de uso, cada vez máis lingüistas europeos teñen posta a súa atención na linguaxe como actividade, na relación entre lingua e usuarios, isto é, nos usos pragmáticos da lingua. Surxe así a lingüística do texto/discurso, “una lingüística que se ocupa das manifestacións lingüísticas producidas pelos falantes de una língua em situações concretas, sob determinadas condições de produção” (p. 412). Teñen cabida, pois, nestas páxinas a teoría da enunciación, a teoría dos actos de fala, a teoría da actividade verbal e a pragmática conversacional de Grice, así como as teorías do texto/discurso e a lingüística textual. Son tratados por extenso o concepto de texto (texto/discurso, texto escrito e texto falado, texto e contexto, o contexto socio-cognitivo), os procesos de construción textual, os xéneros e secuencias textuais, e a coherencia textual.

Dentro dos procesos de construción textual trátase do concepto e mecanismos de cohesión textual con base no importante contributo de Halliday/Hasan (*Cohesion in English*, 1976) e dásele a relevancia que merece á estruturación da información (estrutura informacional dado/novo, estrutura temática tema/rema e estrutura do texto falado). Debido a que non hai textos puros, resulta tarefa complexa o establecemento de criterios para a clasificación da súa tipoloxía; os autores examinan os nove criterios de Helbig (monolóxico/dialóxico, espontáneo/non espontáneo, presenza/ausencia de partner, número dos partners, publicitación do enunciado lingüístico, especificidade do partner, escrito/oral, modalidade do tratamento do tema e grau de contención ou esforzo teórico da comunicación); de acordo con este autor e apesar de nun mesmo texto poderen estar presentes a argumentación, a descrición, a explicación ou a narración, asínálanse e explícanse “alguns modelos de seqüências textuais” (p. 544): o texto argumentativo, o texto explicativo, o texto descritivo e o texto narrativo. Finaliza a obra coa análise da

coherencia textual e os seus tipos (coherencia semántica, sintáctica, temática, superestrutural e temporal), a facer fincapé nas estruturas ou modelos textuais globais (coherencia superestrutural) con base nas *superestruturas* e *macroestruturas* tratadas por Van Dijk, referencia imprescindible nos estudos de pragmática do discurso.

En síntese, estamos, pois, perante unha obra extensa e profunda que, desde o manexo dunha bibliografía actualizada, dá un importante pulo aos estudos gramaticais no ámbito portugués e brasileiro, coa debida atención a aqueles aspectos máis descoidados pola gramática funcional e pola gramática xenerativa, como son os relativos á análise do texto/discurso, sen nos esquecermos por iso doutros traballos destacados neste ámbito, como os do profesor portugués Joaquim Fonseca, por exemplo. E, voltándonos ao inicio destas breves páxinas, se a presente obra é unha achega fundamental dentro da lingüística portuguesa e brasileira, serao tamén necesariamente para a lingüística galega, que sen dúbida a ha ter moi en conta, como xa de feito tivo outras obras da mesma autoría.

Xosé Ramón Freixeiro Mato